

Зорка ЧЕКИЧЕВСКА

ОДНОСОТ НА СРПСКАТА И БУГАРСКАТА СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИЈА КОН МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНО ПРАШАЊЕ НА СТОКХОЛМСКАТА КОНФЕРЕНЦИЈА 1917 ГОД.

Имајќи го во предвид карактерот и целите на Првата светска војна, меѓународното работничко движење уште во текот на војната правело обиди и преземало активности со цел да влијае на владите на земјите учеснички во војната за нејзино побрзо окончување и за склучување што поправеден и попрогресивен мир. На тој план се и ангажирањата на социјалдемократските и социјалистичките партии од војувачките и неутралните држави да организираат меѓународна социјалистичка конференција на којашто би била изготвена програма за мир, како и испитана можноста за обнова на II интернационала.

Иницијатор за свикување на оваа конференција бил Холандско-скандинавскиот комитет (орган на истоимените социјалистички партии) на кој веднаш му се придружил и секретарот на Меѓународното социјалистичко биро, Камило Уисманс. Со негов циркулар упатен до сите социјалистички партии Конференцијата била закажана за 15.V 1917 год. Се сметало дека за Конференцијата ќе бидат придобие и руските социјалисти. Истовремено, Холандско-скандинавскиот комитет одлучил да се обават посебни разговори со претставници на социјалистичките партии на одделни земји за да се чуе нивното мислење за условите на мирот. За таа цел на водачите на партиите им биле упатени прашалници со објаснување дека целта на Конференцијата не е сепаратен мир со Русија, туку расправа за можностите од склучување мир според одлуките на Конгресот на II интернационала во Копенхаген 1910 г. Согласно за одржување на Конференцијата, до вака определениот термин, не била постигната.

Во месец јули 1917 год. и одредени есерски и мењшевички елементи од Петроградскиот совет на работничките и војнички депутати изразиле готовност да учествуваат на Конференцијата,

така што на 11.VII 1917 год. во Стокхолм бил формиран Холандско-руско-скандинавски комитет за подготовка на меѓународна конференција на социјалистички и социјалдемократски партии кои, во основата на своите истапувања, го застапувале начелото за мир без анексии и воени отштети како и правото на самоопределување на народите.

Воопшто, а особено заради ваквиот став на руската социјалдемократија во врска со мирот, активностите околу Конференцијата имале голем одзив во Европа. Таа предизвикала загриженост па и страв кај владеечките кругови на Централните сили и силите на Антантата како резултат на што тие се обидувале да преземат соодветни противактивности и така да биде оневозможена офанзивата на социјалистите за мир. Биле правени напори дури Ватикан да ја преземе таа улога, и така да се оневозможи „заслугата за постигнување на мир да им припадне на социјалистите“¹.

По формирањето на Холандско-руско-скандинавскиот комитет Конференцијата повторно била свикана за 15.VIII, потоа таа била одложена за септември и на крај за крајот на 1917 или почетокот на 1918 год. Последниот состанок Комитетот го одржал на 7-8 VI 1918 год. во Стокхолм. Ваквите одлагања на Конференцијата биле резултат на негативниот став кон неа на западно-европските социјалистички партии. Кога тие се согласиле да испратат делегати нивните влади го оневозможиле доаѓањето во Стокхолм, така што Стокхолмската конференција не се одржала. Една од причините за колебањето на партиите за учество на Конференцијата, па и за нејзиното неодржување, бил и пацифистичкиот карактер што го задобила во подготвителниот период којшто недоволно ги поттикнувал на учество одредени партии или водечки личности во нив. „Со оглед на идеолошко-политичката ориентација на мнозинството партии повикани на конференцијата, таа однапред добила карактер на социјалпатриотско и пацифистичко движење“².

Подготвителниот комитет на Стокхолмската конференција, почнувајќи од мај 1917 год., примил низа делегации на организациите членки на II интернационала како и претставници на низа националности или политички малцинства, и му биле доставени мемоари со резимеа на гледиштата, како и други писмени или усмени информации.

На 25.IX 1917 год. Холандско-руско-скандинавскиот комитет, врз основа на мемоарите на партите, како и други материјали добиени во подготовките на Конференцијата, го сооп-

---

¹ Dragoljub R. Živojinović, Vatikan i Prvi svetski rat 1914—1918. Beograd, 1978, 118.

² Преписка српских социјалиста у току Првог светског рата, Београд, 1979, 151.

шил Извештајот за минималните предлози на условите за мир сметајќи ги како основа за дискусија на пленарна седница на Конференцијата и како основа за мировните преговори. Овој материјал (датиран со 10.X 1917 год.) е објавен како МАНИФЕСТ НА СОЦИЈАЛИСТИЧКИТЕ И РАБОТНИЧКИТЕ ПАРТИИ НА ИНТЕРНАЦИОНАЛАТА³ и бил доставен на мислење до соодветните национални политички организации во рокот до 1.XII 1917 год.

Манифестот содржи три целини: Општи услови, Специјални услови (ставови во врска со мировни решенија за конкретни земји) и Свечена декларација. Во неа социјалистичките политички организации ја изразуваат готовноста „за да му се даде траен карактер на мирот, странките договарачи ќе ја изразат својата спремност за основање на Лигата на народите врз основа на задолжителна арбитража и општо разоружување со укинување секоја економска војна и воспоставување широка парламентарна контрола на надворешната политика“⁴.

Во врска со основните принципи врз кои требало да се базира идниот мир, социјалистичките партии во подготовката на Конференцијата постигнале значителна согласност.

Тие се зложиле за укинување на анексиите, односно за потполно повлекување од окупираните територии во Европа и колониите, повторно воспоставување на нивната слобода, територијален интегритет и независност, нивно присоединување кон земјите во чијшто состав биле пред војната, што не ја исклучувало можноста од меѓусебни спогодби за корекции на границите почитувајќи го притоа расположението на населението.

Тогаш била постигната согласност и за укинување на контрибуциите, за повторно обновување на оштетените земји со помош на средства од меѓународниот фонд, за решавање на националните прашања во смисла на „слобода на националноста; регулирање на националната автономија по меѓународен пат чиешто почитување ќе го обезбеди меѓународен суд; државите со различни националности да бидат претворени во федеративни држави; териториите, претежно населени со една одредена националност, да претставуваат политички автономни единици на тие федерации, а националните малцинства во нив да уживаат културна слобода“⁵.

Покрај тоа, се барала и општа амнестија за воени злочини и политички престапи.

Свикувањето и одредувањето на делегати на Стокхолмската конференција предизвикало доста немир и расправи меѓу

---

³ Институт за национална историја — Скопје. Архивско одделение. Материјали по македонското прашање од Стокхолмската конференција на некои социјалдемократски партии во 1917 год., 9.

⁴ Исто, 14—15.

⁵ Исто, 12.

српските социјалисти во Србија како и меѓу тие во заробенство, интернација, на Македонскиот фронт, во неутралните и земјите на Антантата. Мислењата означувале крајности: едни го одобрувале изборот на делегати, други остро го осудувале, а мал број се согласиле со истапувањето на делегатите во Стокохлм. Завршниот конгрес на Српската социјалдемократска партија во Белград 1919 год. со посебна резолуција се оградува „од сите поединечни мислења и ставови заземени по балканското прашање во времето кога не постоел организиран партиски живот во Србија и во што пролетеријатот, како организирана целина, не бил во состојба ниту да дава директиви ниту да води контрола над работата и гледиштата на поединци. Изјавата на Поповиќ на Холандско-скандинавскиот комитет била огласена за негово „лично гледиште“⁶.

Сепак, во Стокхолм, како делегати на Српската социјалдемократска партија отпатувале Душан Поповиќ и Триша Кацлеровиќ и поднеле Меморандум до Подготвителниот комитет на Конференцијата како став на партијата што ја претставувале.

Во Меморандумот Српската социјалдемократска партија барала итно склучување на мир со усвојување на паролата на руската револуција „Мир без анексии и без контрибуции заснован на правото на народите на самоопределување“. И покрај тоа, било изразено и сомневање дека мирот склучен на такви основи тешко ќе ги реши националните прашања што ја разорува војната.

Меморандумот носел барање за политичко обединување на одвоените делови на српската нација (Босна и Херцеговина, Црна Гора) која, се изнесувал податок, броела 10 милиони жители. Српската социјалдемократска партија сметала дека на Србија треба да ѝ бидат обезбедени услови за минимум егзистенција и тоа „Потполно обновување на Србија. Повторно обединување на Србија со Црна Гора. Никакви политички или економски ограничувања наметнати од Австро-Унгарија. Колективна финансиска помош од големите држави за обнова на производните сили кои се потполно уништени за време на војните со Австро-Унгарија и Бугарија. Србија мора да има излез на море“⁷.

Во врска со последново барање Меморандумот содржел вакво објаснување: „Денес, целиот стопански живот, комуникации и цивилизација на Србија се концентрирани во долината на Велика Морава. Логичен, географски, економски и културен продолжеток на долината на Морава е долината на Вардар.

---

⁶ Преписка српских социјалиста у току Првог светског рата, Београд, 1917, 152.

⁷ Институт за национална историја — Скопје. Архивско одделение. Материјали по македонското прашање од Стокхолмската конференција на некои социјалдемократски партии во 1917 год., 22.

Србија, онаква каква денес политички е создадена не би можела да живее без долината на Вардар, без излез на Егејско море преку Солун. Србија треба да располага со целата долина на Вардар. Но, Солун, кој по својата географска положба и по своето економско значење е најважно пристаниште на Балканскиот полуостров треба со дел од својата позадина да стане заедничко пристаниште на Србија, Грција и Бугарија⁸. А сепак, „тоа би било само привремено решавање на македонското прашање кое не може да биде решено од еден националистички став“⁹.

Во Меморандумот се наведува дека македонскиот народ е разединет како последица на шовинистичките пропаганди на соседните земји. И Бугарија и Србија и Грција на Македонија алудираат како на своја „света“ земја што е „чиста националистичка утопија“¹⁰.

Мислењето на Српската социјалдемократска партија изнесено во Меморандумот било дека балканските социјалистички партии кои на македонското прашање гледале од, исклучиво, националистички позиции испуштајќи го од вид општиот склоп на интереси на балканските народи, сè под влијание на буржоаските идеологии на владините кругови на своите земји кои барале зацврстување на политиката на хегемонија на Балканот што, пак, од друга страна, била најголема опасност за идејата на Балканската федерација.

Сметајќи ја Македонија за географски, стратешки и економски центар на Балканскиот полуостров кон кој сите соседни земји наоѓале некаков природен продолжеток, во Меморандумот било изразено мислење дека „поделбата на Македонија на оваа или онаа основа секогаш било неправедно за народите на Балканот и, што е од посебно значење за Европа, штетно по мирот“¹¹. „Единствено практично решавање на македонското прашање лежи во федеративна балканска република со Македонија како автономна единица“¹². „На тој начин Македонија нема веќе да биде предмет на конкуренција и ривалство туку една индивидуалност во кругот на балканските народи“¹³.

Ваквиот пристап кон решавање на македонското прашање предизвикал доста дискусии меѓу членовите на Српската социјалдемократска партија, па и полемики, незадоволства и оспорувања. Така, во писмото од социјалистот Милорад Јанковиќ датирано со 5.XI 1917 год. во Женева и упатено до Триша Кацлеровиќ во Стокхолм се велело: „По оваа телеграма“¹⁴ како

⁸ Исто, 22—23.

⁹ Исто, 23.

¹⁰ Исто, 23.

¹¹ Исто, 24.

¹² Исто, 24.

¹³ Исто, 24.

¹⁴ Објавена е во швајцарскиот лист *Kölnische Zeitung*.

да сте барале од Македонија да се создаде некоја засебна држава во Балканската федерација додека ти во писмото токму за тоа велиш дека е тоа „неприфатливо“ за нас (што навистина е неприфатливо)¹⁵.

Истапувањата на Душан Поповиќ и Триша Кацлеровиќ на Стокхолмската конференција во врска со македонското прашање како и причините за тоа, и воопшто, третманот на македонското прашање на Стокхолмската конференција, биле изложени и во статијата на Душан Поповиќ „Околу Македонија“ објавена во виенскиот *Der Kampf*, ноември-декември 1917 год. како и во писмото на Душан Поповиќ датирано со 3.I 1918 год. — Стокхолм упатено до Софија Леви во Белград. Тој пишувал: „Гледиштето на нас двајцата на балканското односно на македонското прашање е јасно: Ние ја сметаме Балканската федерација со Македонија како автономна членка за единствено правилно, добро, па, ако сакаш и единствено можно решение на тоа прашање“¹⁶. Но, Балканската федерација, сметал Поповиќ, можело да се дојде единствено по пат на револуционерна социјалистичка борба оти економски, природни и културни услови за федерација на Балканот постоеле и покрај конфликтите и непријателствата меѓу балканските народи кои вештачки се предизвикувале и стимулирале за цели и сметка на династиите, владините кругови, високата бирократија. Како основна пречка на Балканската федерација, Меморандумот ги сметал балканските монархии и ја повикувал балканската социјалдемократија во акција за нивно дискредитирање.

„Дотогаш, а особено во овој момент при склучување на мирот останува отворено прашањето: што да се прави со Македонија?“¹⁷.

Во разрешување на оваа дилема Душан Поповиќ како можни ги наведува овие солуции:

„1. Анексија на цела Македонија од страна на една од балканските држави;

2. Создавање автономна македонска држава;

3. Привремена поделба на Македонија на начин кој би бил делумно задоволување на Србија, Бугарија и Грција и кој, истовремено, би овозможил најдобра основа за работа на планот на балканската федерација“¹⁸.

Првата солуција Поповиќ ја сметал неправедна, втората неможна, а и двете штетни по Балканската федерација. Земајќи ја како факт наклонетоста на јавното мислење, не само во Централните туку и во еден дел на силите на Антантата, за ставот на бугарските социјалисти „широки“ изнесен во нивниот

¹⁵ Преписка српских социјалиста у току Првог светског рата, Београд, 1979, 217.

¹⁶ Исто, 241.

¹⁷ Исто, 241.

¹⁸ Душан Поповиќ, *Изабрани списи*, Београд, 1951, 457.

Меморандум наменет за Стокхолмската конференција со којшто се барала потполна анексија на Македонија од страна на Бугарија, Душан Поповиќ и Триша Кацлеровиќ, по долги дискусии и полемики во Стокхолм, се определиле за поделба на Македонија меѓу соседните балкански држави.

„Ненадејниот пресврт во ставовите на Д. Поповиќ и Т. Кацлеровиќ, со прифаќањето на гледиштето за решавање на македонското прашање преку поделба на Македонија меѓу балканските ривали, се толкувало како нивно лично застранување од позната линија на ССДП, и покрај тоа што, овие ставови подоцна нашле и други приврзаници. Откако по завршувањето на Првата светска војна се обновил и засилил организациониот живот на ССДП, таа продолжила да се придржува на своите поранешни ставови во однос на македонското прашање истапувајќи против распарчувањето и за неделивоста на Македонија“¹⁹.

Отстапувањето од идејата за автономна Македонија во состав на Балканската федерација, Душан Поповиќ вака го објаснувал во споменатото писмо до Софија Леви: „Ние²⁰ не баравме поделба на Балканот ниту на Македонија; таа поделба веќе е создадена; таа постои и против нашата волја и во овој момент ние тоа мора да го сметаме како факт. Сè што ние правевме, тоа е што бевме енергично против поделба на Балканот која би се состоела во присоединување на цела Македонија кон Бугарија; поделба која би била многу полоша од денешната, не само за Србија туку и за идејата за Балканска федерација зашто би значела хегемонија на Бугарија на Балканот“²¹. „Можеби ќе ни речете: Вашата должност беше да барате Балканска федерација, а не да се впуштате во непосредно практично решавање на македонското прашање. Ние, пак, Ви одговараме: Да се застане зад таа општа формулација, која во овој момент е неостварлива, би значело да се остават бугарските широки социјалисти со одвртани раце“²². „Зар не е подобро и поправедно — му рековме на Комитетот — на Србија да ѝ се остави, барем, оној дел од нејзината досегашна територија во Македонија кој ѝ е неопходно потребен за независна економска егзистенција и истовремено Солун да се претвори во заедничко балканско пристаниште овозможувајќи им, на тој начин, стопански развoтoк на сите балкански земји и

---

¹⁹ Данчо Зографски, Југословенските социјалисти за македонското прашање, Скопје, 1962, 132—134.

²⁰ Мисли на себе и на Триша Кацлеровиќ.

²¹ Преписка српских социјалиста у току Првог светског рата, Београд, 1979, 241—242.

²² Исто, 242.

служејќи им како концентрирачка точка на идната федерација. Комитетот ја разбра точноста на нашето гледиште и веднаш го усвои²³.

И според Подготвителниот комитет на Стокхолмската конференција, поделбата на Македонија требало да биде едно од прашањата за кои ќе расправа Конференцијата.

Меморандумот на Бугарската социјалдемократска обединета партија „широки“ упатен до Подготвителниот комитет на Конференцијата како причина за незадоволствата и немирите на Балканот го навел Берлинскиот договор од 1878 год., после којшто во Македонија избиле побуни и востанија со кои доста сурово се пресметувала турската власт. Бугарската социјалдемократија смета дека Балканските војни лошо завршиле за Бугарија, а дека во Првата светска војна Бугарија стапила откако Антантата не можела да ѝ ја вети Македонија, на којшто начин и била наметната трета војна заради Македонија.

„Широките“ во Меморандумот се изјаснувале за потполно ослободување на разните националности од турската власт и за нивно национално обединување. Заради постојаните непријателства меѓу балканските народи тие биле за мирољубиво решавање на македонското прашање, односно за демократска балканска федерација во којшто не ќе постоело „распарчување на бугарскиот народ“²⁴. Во однос на Балканот „широките“ сметале дека Првата светска војна би можела да се заврши со меѓусебни концесии на Србија, Бугарија, Романија и Грција, и така да се исправи состојбата создадена со Букурешкиот мир од 1913 г.

Бугарските социјалисти наведувале дека „иако бевме најодлучни противници на секоја бугарска интервенција во војната, мораме да признаеме дека оваа војна на нашиот народ нема за нас империјалистички карактер и дека нам таа ни се покажува како средство за остварување на националното единство“²⁵.

Како услов за траен мир на Балканот, бугарската социјалдемократија го сметала присоединувањето на Македонија кон Бугарија, наречувајќи го тоа национално обединување. „Прв услов на овој мир е одредувањето на правата на националностите на Балканот на самоопределување и можноста од национално обединување“²⁶. „Повторното обединување на бугарскиот народ со своите браќа од Македонија и Добруџа во денешни услови ни изгледа не само како задоволување на пра-

²³ Исто, 242.

²⁴ Институт за национална историја — Скопје. Архивско одделение. Материјали по македонското прашање од Стокхолмската конференција на некои социјалдемократски партии во 1917 год., 68.

²⁵ Исто, 79.

²⁶ Исто, 80.

²⁷ Исто, 80.

вата туку и како гаранција на мирот²⁷. Залагајќи се за автономија на националностите таму каде населението не ќе изразело волја за создавање своја држава; за верски и политички слободи на националните малцинства; за демократизација на големите сили; за укинување на остатоците од апсолутизмот, бугарската социјалдемократија во Меморандумот напоменува дека „Националната унија не е во контрадикција со формулата „мир без анексии“²⁸.

Од меѓусебните контакти, расправи и дискусии меѓу бугарските и српските социјалисти произлегол компромисот мирот на Србија да ѝ ја донесе Вардарска Македонија, а на Бугарија — Источна Македонија. Покрај ова, била постигната согласност за интернационализација на Солунското пристаниште кое би било под јурисдикција на Грција, Србија и Бугарија. „Ние“²⁹ се надеваме дека партиите на Балканот кои досега не можеа заеднички да одлучуваат, ќе се сложат за такво решение кое ќе води сметка како за националните потреби на едни така и за економските потреби на други. Тие ќе ги совладаат сите овие тешкотии ако сфатат дека во овој момент треба да се создадат реални основи кои на народите на Балканот ќе им овозможат постепено да се претворат во федерација на демократски народи³⁰.

На поготивителните состаноци во Стокхолм биле присутни и делегати на социјалдемократските партии на Босна и Херцеговина и на Хрватска и Славонија кои, во име на Јужните Словени, се залагале за создавање на конфедерација на независни балкански републики но, како една од републиките, не ја споменуваа Македонија.

Zorka CHEKICHEVSKA

THE ATTITUDE OF THE SERBIAN AND BULGARIAN SOCIAL DEMOCRACY TOWARDS THE MACEDONIAN NATIONAL QUESTION ON THE STOCKHOLM CONFERENCE IN 1917

S u m m a r y

Despite the fact that the Stockholm Conference was not held, the activities for its preparation aroused a significant interest on behalf of the international public opinion. The reasons were that it was an act of the International Workers' Movement, more exactly, of the Social Democratic and Socialist Parties of the powers that participated in World War I.

The aim of the Conference was to prepare a programme for peace, more exactly, to define the attitudes about the general principles of peace, as for concrete peace solutions, then to influence on the governments of the

²⁸ Исто, 80.

²⁹ Се мисли на бугарските социјалисти.

³⁰ Институт за национална историја — Скопје. Архивско одделение. Материјали по македонското прашање од Стокхолмската конференција на некои социјалдемократски партии во 1917 год., 85.

countries-participants in the war for its ending, as well as on their stand in the peace negotiations.

The parties that expressed readiness to participate in the work of the Conference, achieved an enviable identity of opinions and attitudes in relation to the general principles for making and building the future peace. They were characterized by progressiveness, democratization, internationalization, and humanization (the abolition of annexations, self-determination of the nations and autonomy of the national minorities, territorial integrity and independence of the states, formation of international organizations for the cause of preserving peace in the world and development of the collaboration among the states and nations, prohibition of contributions, amnesty of military and political offences, internationalization of harbours and the like).

On the other hand, the contradiction between the declarations of the general conditions and principles of the future peace and the concrete presentations of the Social Democratic Parties was evident when it was a question of demands of national interests, more exactly, demands for the determining of their countries' borders. In that case, their stand was almost identical with the attitudes of the dominant bourgeois circles and the governments of the countries of their operation. This was characteristic for the Serbian and Bulgarian social democracy in relation to the solving of the Macedonian question. They had, in a principled manner, invoked to the principle of self-determination of the nations, as a basis for solving the Balkan Problems, while, afterwards, they had denied this deciding for the partition of Macedonia among Serbia, Bulgaria and Greece.